

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

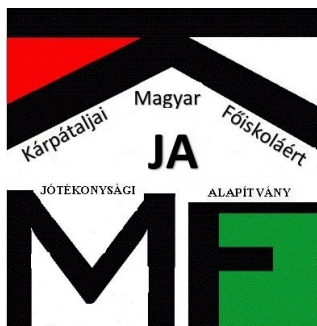
Nemzeti
Együttműködési
Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

11. FEJEZET

A Sztálin utáni évtized – 1953–1964 (A három „triumvirátus” és a hruscsovi kilenc év)

11.1. Politikai látszatenyhülés

Joszif Visszarionovics Sztálin 1953. március 1-jén, egy átmulatott éjszaka után összeesett és négy nappal később agyvérzésben elhunyt a Moszkva melletti kuncsevói¹ dácsájában.² Halálhírért március 5-én ismertették a világgal, amit a kárpátaljai lapok is tudattak, valamint számos cikkben arról is beszámoltak, hogy halálával „*hatalmas veszteség érte a szovjet népet.*”³

Sztálin halála után a politikai harcban, mielőtt Hruscsov teljhatalmat szerzett volna, három triumvirátus váltotta egymást.

Az első triumvirátus főszereplői: Georgij Malenkov (a KB Politikai Bizottságának tagja, március 6-tól miniszterelnök), Lavrentij Berija (miniszterelnök-helyettes, a szovjet politikai rendőrség vezetője) és Nyikita Hruscsov (a Politikai Bizottság tagja) voltak.⁴ Ez az időszak 1953. március 6. – 1953. június 26. között állt fent, és Berija letartóztatásával ért véget. Beriját, Sztálin harcostársát letartóztatásakor Nagy-Britannia javára végzett kémtevékenységgel, hazaárulással vádolták meg, és többek között „*angol ügynöknek*”, valamint „*Tito szekértolójának*” nevezték.⁵ Kárpátaljának, csakúgy, mint más szovjet területeknek a lakosai, kötelességszerűen szólaltak meg az ügyben. A helyi lapokban elítélték a „*hazaárulót*”, és sürgették a vele és társaival szembeni gyors, kíméletlen fellépést,⁶ vagyis a halálos büntetés kiszabását szorgalmazták.⁷ December 24-én végül közétették a SZSZKSZ Bírósága döntésének végrehajtásáról szóló hírt, miszerint agyonlőtték Beriját és társait.⁸

A második triumvirátust Malenkov, Hruscsov és Nyikolaj Bulganyin (honvédelmi miniszter, pártelnökségi tag) alkotta és 1953. június 26. – 1955. február között állt fent. Hruscsovot 1953. szeptember 14-én megválasztották az SZKP KB első titkárnak.⁹

¹ A település 1960-tól Moszkva egyik önkormányzati kerülete.

² *Laurence Rees*: Zárt ajtók mögött. Sztálin és a Nyugat politikai játszmái. Pécs 2011. 342.

³ *Zakarpatszka Pravda*, 1953. március 17., 2.

⁴ *P., Медведев*: Н.С. Хрущев. Политическая биография. Москва 1990. 68.; *Palasik Mária*: Lát-elet a magyar függetlenségről. Kapu II. (1989) 5. sz. 4.

⁵ *Kun Miklós*: Berija bukása II. Beszélő 3/22. (2016) www.beszelo.c3.hu, letöltés 2019. aug. 15.

⁶ *Zakarpatszka Pravda*, 1953. december 12., 3–4.

⁷ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F. P–1, op. 1, od. zb. 2237, ark. 1–162.

⁸ *Zakarpatszka Pravda*, 1953. december 24., 2.

⁹ *P., Медведев*: Н.С. Хрущев i. m. 73–81.

A harmadik triumvirátus 1955. február 8. – 1957. június 29. között valósult meg. A hatalmi játszmában az okozta a változást, hogy Malenkov 1955 februárjában Bulganyin javára lemondott a miniszterelnöki pozícióról, mivel a leningrádi per felelősségével zsarolták. Így a harmadik triumvirátusnak Bulganyin mellett tagja volt még Georgij Zsukov honvédelmi miniszter, elnökségi póttag, a legfontosabb tagja azonban már Hruscsov volt.¹⁰

1958. március 27-étől Nyikita Hruscsov lett a Minisztertanács elnöke, ezzel teljhatalmat szerzett.

Hruscsov ellen két puccsot szerveztek közvetlen munkatársai. Az elsőt sikertelenül, 1957 júniusában, a másodikat 1964-ben sikeresen, ezután Hruscsov házi őrizetbe került, beosztásaitól megfosztották, és haláláig, 1971. szeptember 11-ig az egyszerű szovjet nyugdíjasok életét élte.¹¹

Sztálin halála, illetve Berija kivégzése után véget ért a kommunista önkényuralom és a tömegterror, amit a totális oligarchia időszaka követett.¹²

Az 1953–1964 közötti terminus az „*enyhülés*” (ottyepelj = ’olvadás’) és a hruscsovi reformok, a desztalinizáció és liberalizáció évtizede volt,¹³ amely a Szovjetunió legpozitívabb időszakai közé tartozik a lakosság életszínterének növekedése és a diktatúra enyhülése szempontjából. A korszakban gazdasági, tudományos és kulturális megújulás zajlott.¹⁴ Hruscsov számos reformot hajtott végre, mint például a szakminisztériumok leépítését, helyettük decentralizált gazdasági tanácsokat állított fel, nagyméretű kolhozokat, szovhozokat, szak- és politechnikai iskolákat hozott létre, lakásépítést indított stb. A reformkorszak azonban újra-központosításba fordult át, ami Hruscsov bukását okozta.¹⁵

Kárpátalja – geopolitikai helyzete miatt – jelentős figyelmet kapott a szovjet vezetőkől. A régióban 1946-tól a legfőbb végrehajtó hatalom a területi tanács végrehajtó bizottsága volt. A döntéseket az illetékes pártbizottságok hozták meg.

1946 és 1990 között négy-ötévente voltak választások a Moszkvában üléselő országos, illetve a Kijevben székelő Legfelső Tanácsba, valamint a

¹⁰ P., *Медведев*: H.C. Хрущов i. m. 82–156.

¹¹ *Krausz Tamás*: A szovjet Oroszország. In: Oroszország története. Szerk. Font Márta et al. H. n. 2001. 577.

¹² *Dupka György*: A szovjet hatóságok megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). Ungvár–Budapest 2014. 103.

¹³ *Oficinszkij Román*: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 216.

¹⁴ *Krausz Tamás*: A rövid XX. század. A Szovjetunió története (1914–1991). H. n. 2008. 138.

¹⁵ *Krausz Tamás*: Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országai a második világháború után. Szovjetunió (1945–1991). In: 20. századi egyetemes történet. I. köt. Európa. Szerk. Németh István. Budapest 2005. 373–374.

helyi (területi, járási, városi, nagyközségi és községi) tanácsokba. Minden szovjet választás a Szovjetunió Kommunista Pártjának szigorú ellenőrzésével zajlott,¹⁶ és az egész szovjet érában formális volt, hiszen minden pozícióra csak egy jelöltre lehetett voksolni, így legtöbbször 100 százalékos részvétel mellett szavazták meg a javasolt, alternatíva nélküli jelölteket.¹⁷

Kárpátalja első számú vezetői, azaz az Ukrajnai Kommunista Párt Kárpátaljai Területi Bizottságának első titkárai: Ivan Vas (1952. szeptember 7. – 1959. június 4.), Pilip Scserbak (1959. június – 1962. február 5.), Jurij Ilnickij (1962. február – 1980. december 2.) voltak. A kárpátaljai végrehajtó hatalom első emberei, azaz a megyei tanács vb-elnökei Ivan Turjanica (1944–1955, kivéve 1951–1952 közötti időszakot, akkor Ivan Vas volt az elnök), Ivan Harahovics (1955–1963), Vaszil Ruszin (1963–1974) voltak.¹⁸

1953-ban nagy eseményként ünnepelték a Kommunista Párt fennállásának 50. évfordulóját,¹⁹ amiről hónapokon keresztül hangzatos cikkek jelentek meg a kárpátaljai lapokban.²⁰

1954 januárjától Ukrajna és Oroszország egyesülése 300. évfordulójának megünneplésével volt tele a sajtó, valamint a járási, területi pártülések egyik fő napirendi pontja is ez volt.²¹ Az ünnep előkészítésére kormánybizottság alakult Alekszej Kiricsenko vezetésével,²² akinek az előkészületek során minden mozzanatot jelentettek.²³ A 300. évfordulót végül 1954 májusában hosszas, részletes előkészületek után ünnepelték meg.²⁴ Ennek egyik lépéseként az üzemek, kolhozok, gyárak vezetőit arra kötelezték, hogy találjanak szocialista versenytárat az Orosz Föderációban vagy más szovjet köztársaságokban. Ezek aztán elküldték egymásnak a kötelezettségvállalásaikat, meghatározott időközönként küldöttségeket cseréltek a versenytársak eredményeinek tanulmányozása, a jó gyakorlatok elsajátítása, a hasznos tapasztalatok termelésben való alkalmazása céljából.²⁵ A versenytársak azonban egymás tapasztalatából szinte semmit nem tudtak hasznosítani. Az

¹⁶ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajátosságai i. m. 218.

¹⁷ *Brenzovics László*: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Kárpátalja. Szerk. Baranyi Béla. Pécs–Budapest 2009. 95–96.

¹⁸ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajátosságai i. m. 221–223.

¹⁹ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2286, ark. 1–34.

²⁰ Zakarpatszka Pravda, 1953. július 30., 3.

²¹ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2140, ark. 1–104.

²² Az UKP KB első titkára 1953. június – 1957. december között.

²³ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2457, ark. 15., 23.

²⁴ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2513, valamint a helyi sajtó is számos cikkben beszámol az ünnepségekről, lásd pl.: Zakarpatszka Pravda, 1954. január 3., 2.

²⁵ KTÁL, F. P–1, op. 5, od. zb. 2457, ark. 1–32.

egymáshoz látogató küldöttségeket nagy pompával illett fogadni és illett túlteljesíteni a vállalt kötelezettségeket is. Ezt nagyon jól bizonyítja például az UKP Kárpátaljai Területi Bizottsága titkárának, Ivan Vasnak a jelentése: „[...] Ezekben a napokban lendületesen dolgoznak a Rahói járás párt-szervezetei. Azáltal, hogy elvállalták a május 1. és Ukrajna Oroszországgal történő egyesülésének 300. évfordulója tiszteletére rendezett szocialista munkaverseny irányítását, biztosították az 1954 első negyedéves termelési tervének a 110,1%-os teljesítését. A folyó év első három hónapjában a járás gyárai 7420 ezer rubel értékű termékkel többet állítottak elő, mint az előző év első negyedévében [...]”.²⁶ A szocialista verseny a Szovjetunió Kommunista Pártja 20. kongresszusa után még nagyobb hangsúlyt kapott.²⁷

A szovjet életmód mindennapi jelszava volt az internacionalista testvériség, barátság és kölcsönös segítségnyújtás. Ennek jegyében a párt utasítására a szovjet városok és régiók testvérkapcsolatokat létesítettek. Az államhatáron rendszeresen Barátság Napokat, találkozókat szerveztek a testvérrégiók,²⁸ és nagy hangsúlyt fektettek az együttműködés folyamatos fejlesztésére.²⁹

1954. március 14-én választásokat tartottak a Szovjetunió IV. összehívású Legfelső Tanácsába. A kárpátaljai képviselők az alábbiak voltak: Ivan Turjanica – a 30. sz. ungvári, Teréz Gabóda – a 443. sz. munkácsi, Fegyir Canyko – a 442. sz. ungvári, valamint Ivan Vas – a 444. sz. huszti körzet delegáltjaként.³⁰

1955. február 27-én tartották meg a választásokat az USZSZK Legfelső Tanácsába és a helyi tanácsokba. A Beregszászi Járási Tanács 60 képviselője közül 22 volt magyar nemzetiségű.³¹ A jelöltek között volt többek között: Ivan Turjanica – a 14. sz. beregrákosi, Hanna Ladányi – a 120. sz. munkácsi, Hrihorij Pinczuk – a 124. sz. técsői, Mária Huda – a 123. sz. huszti, Fegyir Gyidik – a 11. sz. csapi, Dmitro Popovics – a 121. sz. beregszászi, Mária Markó – a 122. sz. nagyszőlősi választási körzet képviselőjelöltjeként.³²

1955. szeptember 17-én a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége rendeletet adott ki „Az 1941–1945. évi nagy honvédő háború idején

²⁶ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 2457, ark. 12–13.

²⁷ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 2848, ark. 1–53.

²⁸ KTÁL, F. P-1, op. 5, od. zb. 694, ark. 1–34.

²⁹ KTÁL, F. P-1, op. 5, od. zb. 555, ark. 1–18.

³⁰ KTÁL, F. P-195, op. 19, od. zb. 51, ark. 1–261.

³¹ *Csanádi György*: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár 2004. 231.

³² KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 2679, ark. 1–105.

a megszállókkal közreműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről.”³³ Az intézkedés nem terjedt ki az „ellenforradalmi tevékenység” vádjával elítéltekre. Márpedig Kárpátalján a politikai koncepciók perек jelentős részében ezzel vádolták a 10–20 és még ennél is több évre elítélt ártatlan embereket.³⁴ Az amnesztia nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai jogfosztott magyar térhetett haza a szibériai lágeremből. Azonban még sok éven keresztül a bizalmatlanság övezte őket a helyhatóság részéről. Mint volt elítélteket a „szovjet nép ellenségeinek” tartották őket.³⁵ A Kárpátaljára vonatkozó adatok alapján 1955-ben 392 főt, 1956-ban 402 főt bocsátottak szabadon. Ebből 147 fő korábban nem volt Kárpátalja lakosa.³⁶

1955 novemberében nagy pompával ünnepelték „Kárpátalja szovjet Ukrajnával való újraegyesülésének 10. évfordulóját.”³⁷ 1955. december 13-án pedig a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége rendeletet hozott „A kényszer-kitelepített németek és családjaik jogi helyzetének rendezéséről, a korlátozások feloldásáról.”³⁸ A rendelet értelmében a német nemzetiségűek engedélyt kaptak arra, hogy visszatérjenek szülőföldjükre. Ugyanennek a rendeletnek a második pontja szerint azonban nem kaphatták vissza elkobzott vagyontárgyaikat.³⁹

Hruscsov mindent megtett annak érdekében, hogy reformjaihoz társadalmi-politikai támogatottságot szerezzen. Ennek egyik legfőbb állomása az SZKP 1956. február 14–25. között megtartott 20. kongresszusán,⁴⁰ zárt ülésen elmondott beszéde volt. Ebben kitért a személyi kultuszra és annak következményeire, leleplezve ezzel a sztálini diktatúra bűneit.⁴¹ A beszéd következményeként meghirdették a desztalinizációt, s Sztálin kultuszát igyekeztek lerombolni. A róla szóló könyveket, őt ábrázoló szobrokat, emlékműveket stb. megsemmisítették. A beszédet titkosnak szánták, azonban annak szövegét minden párttitkár megkapta, és illet megbeszélni a pártüléseken, az abban foglalt elveket minden vezető beosztásúnak magára nézve kötelezővé tenni stb.⁴²

³³ Dupka György: Autonómia-törekvések Kárpátalján. Ungvár–Budapest 2004. 104.

³⁴ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 213.

³⁵ Dupka Gy.: Autonómia-törekvések Kárpátalján i. m. 104.

³⁶ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2881, ark. 5.

³⁷ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2649, ark. 92.

³⁸ Tokar Marian et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ungvár 2011. 148.

³⁹ *Oficinskij Román*: Társadalom- és nemzeti-nemzetiségi politika. In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 246–247.

⁴⁰ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2809, ark. 1–15.

⁴¹ Krausz T.: Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országai i. m. 374.

⁴² KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 2811, ark. 1–98.

1956. február végén az SZKP 20. kongresszusával kapcsolatos felvonulások, beszámolók és beszédek sorozata zajlott minden járásban. Például az Ukrán Kommunista Párt Ungvári Városi Bizottsága Propaganda és Agitációs Osztályának vezetője, Vizolmirszkij ezt jelentette: „[...] minden gyárban és intézményben és oktatási intézményben megrendezték a felvonulásokat a Szovjet Kommunista Párt 20. gyűlése alkalmából. Összesen 146 felvonulást rendeztek, amelyeken 12 ezer fő volt jelen és 526-an szólaltak fel [...]”.⁴³

1956. június 30-án az SZKP KB külön határozatot fogadott el a személyi kultuszról, annak következményeiről és felszámolásáról.⁴⁴ Az UKP KB megvitatta az SZKP Központi Bizottságának a személyi kultusz leküzdéséről és következményeinek az elhárításáról szóló határozatát, és elrendelte, hogy a területen annak megismertetésére nyílt pártgyűléseket tartsanak. Ennek megfelelően 1956. július folyamán az ipari vállalatoknál, a kolhozokban, a szovhozokban, a gép- és traktorállomásokon, a terület intézményeiben és szervezeteiben nyílt pártgyűléseket tartottak „[...] A július 19-i helyzet szerint a működő 878 elsődleges pártszervezetből 417-ben tartották meg a nyílt pártgyűléseket az említett kérdéssel kapcsolatban. [...] A pártgyűléseken és a járási propagandista és agitátor-gyűléseken számos kérdés hangzott el: A személyi kultusz kérdése miért nem került napirendre Sztálin életében? Mi legyen Sztálin arcképeivel? Sztálin holtteste a mauzóleumban van-e? Mi lesz azokkal az irodalmi művekkel és mozifilmekkel, amelyekben előtérbe kerül Sztálin személyi kultusza? [...]”⁴⁵

1953 és 1956 között nagy erővel folyt a Talabor–Nagyág vízerőmű építése. Az építkezés részleteivel, költségeivel, a kivitelezés közben felmerült problémákkal több tucat levéltári dokumentum foglalkozik, ami azt bizonyítja, hogy az erőmű felépítése nagyon fontos volt, főként, mivel ez Kárpátalja szocialista iparosításának egyfajta jelképe lett.⁴⁶

1958. február 26-án a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében Kárpátalját Lenin-rendjellel tüntették ki a mezőgazdaság terén elért kimagasló eredményeiért. A lakosság nagy örömmel fogadta az elismerést. „[...] A munkájukban tanúsított kitűnő teljesítményért ifjú szovjet megyénk 3000 munkása részesült a legmagasabb kormányki-

⁴³ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 2875, ark. 1.

⁴⁴ Baráth Magdolna: Az SZKP XX. kongresszusa a legújabb orosz szakirodalom tükrében. Múltunk 2, (2006) 177–200.; KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 2809, ark. 1–15.

⁴⁵ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 2812, ark. 9–12.

⁴⁶ Például: KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 2199, 2130, 2311, 2449, 2719.

tüntetésekben. Kárpátalja harminc mezőgazdasági mesterének odaitélték a Szocialista Munka Hőse megtisztelő címet, a Munkácsi járásban található Lenin Kolhoz ismert brigádvezetője, Hanna Mihajlovna Ladányi pedig kétszer részesült ebben a magas kitüntetésben. Büszkék vagyunk hőseinkre és kitüntetettjeinkre. Azonban ennél is nagyobb öröm számunkra az, hogy megyénk a legmagasabb kitüntetésben részesül, ami a Lenin-érdemrend. Kárpátalja egy sorba került Szovjet Ukrajna élenjáró megyéivel [...]” – olvasható az UKP megyei bizottsága 1958. május 20-án kelt levelében.⁴⁷

1959. január 15–22. között a Szovjetunióban országos népszámlálást tartottak. Az 1958. június 3-án kelt, az UKP Kárpátaljai Megyei Végrehajtó Bizottsága részére a Kárpátaljai Területi Statisztikai Hivatal vezetője, Sztrigin által készített előzetes adatok szerint a vidék lakossága 922 808 fő volt. Ebből 144 894 fő magyar nemzetiségű.⁴⁸ A lezajlott népszámlálás adatai alapján azonban Kárpátalja lakossága 920 200 fő volt, ami az 1950. évi hivatalos népszámlálás adataihoz képest 112 800 fős, azaz 14%-os népességszám-növekedést jelent.⁴⁹ Közülük 686 464 fő ukrán (a lakosság 74,6%-a), 146 247 fő magyar (a lakosság 15,8%-a) nemzetiségű volt.⁵⁰ Más forrás szerint ebből a magyar lakosság száma 154 738 fő volt.⁵¹ Ez a szám azonban sem az egyik, sem a másik változat szerint nem fedti a valóságot, hiszen a rengeteg meghurcoltatás miatt, mint például a málenkij robot, a donbászi munkaszolgálat, a vallási üldözések, illetve a munkahelyi elhelyezkedés az előbbre jutás reményében, a továbbtanulási lehetőség esélyének javítása céljából a magyarok többen más nemzetiségűnek vallották magukat. Tény azonban, hogy kimutatható a népesség számának ugrásszerű növekedése az 1953-as és az 1960-as években.⁵²

1959. március 1-jén választásokat tartottak az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsába. A megválasztott kárpátaljai képviselők között volt például Mária Markó a 122. sz. nagyszőlősi, Márk Povzik a 35. sz. nagykomjátói, Vaszil Szvida a 119. sz. ungvári, Hanna Ladányi a 120. sz. munkácsi választókerület jelöltjeként.⁵³

⁴⁷ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 3213, ark. 1–15.

⁴⁸ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 3457, ark. 10–11.

⁴⁹ Molnár D. István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. Budapest 2018. 104.

⁵⁰ Molnár D. I.: Perifériáról perifériára i. m. 108–109.

⁵¹ Dupka Gy.: Autonómia-törekvések Kárpátalján i. m. 104.

⁵² Molnár D. I.: Perifériáról perifériára i. m. 102.

⁵³ KTÁL, F. P-179, op. 19, od. zb. 64, ark. 322, 324, 328, 386.

Az 1959. január 27. – február 5. között ülésező 21. pártkongresszuson hétéves tervet fogadtak el (1959–1965). A biztosabb megélhetés, az oktatási és az egészségügyi ellátás, a szabadság és a nyugdíj államilag garantált juttatás volt.⁵⁴ Mindenekelőtt azonban az óriási lakásépítés keltett nagy figyelmet.⁵⁵ Hruscsov az életszínvonal növelésének elérésére ugyanis lakótelepek építését rendelte el. Ezeket oroszul „mikrorajonok”-nak nevezték, az ötszintes lakástömböket pedig „hruscsovokák”-nak, vagy „hruscsovák”-nak (a főtitkár nevét és a nyomortanyát jelentő „truscsova” szót összevonva). A hruscsovokák lakásai apró, szűk, kényelmetlen betondobozok voltak, általában nyolc négyzetméter jutott egy főre. Viszont ezekben már volt központi fűtés és vizesblokk.⁵⁶ Ilyenekben helyezték el a Kárpátaljára érkező „szakembereket” és családjaikat is.⁵⁷

1960. október 13-án befejeződött a Barátság kőolajvezeték Brodi–Ungvár szakaszának építése, melyet 1962. január 14-én adtak át.⁵⁸ A terület közlekedési szempontból kelet–nyugat irányban stratégiai jelentőségű volt, „nyugati kapunak” számított. Csap–Bátyú térsége a Szovjetunió egyik legjelentősebb átrakodóállomása lett. A területen keresztül áramlott Európába az elektromos áram, a gáz- és kőolajexport jelentős része. Itt húzódott a Béke elektromos távvezeték, a Barátság, a Szövetség és az Urenjoj–Pomari–Ungvár gázvezeték is.⁵⁹

1961 januárjában pénzreformot hajtottak végre a Szovjetunióban: a régi rubeleket 10:1 arányban váltották át. Ugyancsak ebben az arányban számolták át a fizetéseket, a szolgáltatási díjakat és minden mást is. A Szovjetunió Miniszter tanácsának az 1960. május 4-én elfogadott, „Az árarányok változásáról és a jelenleg forgalomban lévő pénz új pénzre történő cseréjéről” szóló 470. számú határozata értelmében a nyugdíjak és az állami segélyek átszámítását 1960. december 1-ig be kellett fejezni.⁶⁰

1962. december 26-án az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsának határozata értelmében a köztársaság területén az addigi 14 helyett 7 gazdasági övezetet alakítottak ki: Donyecki, Kijevi, Lembergi, Podóliai, Dnyeper-melléki, Harkovi, Fekete-tengeri. Kárpátalja a Lembergi övezetbe került.⁶¹ A gazdaság hivatalközpontú irányítását azonban nem sikerült ki-

⁵⁴ Krausz T.: Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országai i. m. 375.

⁵⁵ Uo. 374.

⁵⁶ KTÁL, F. P–1, op. 5, od. zb. 696, ark. 1–41.

⁵⁷ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 1783, ark. 58.

⁵⁸ Tokar Marian et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010 i. m. 157.

⁵⁹ Brenzovics L.: Kárpátalja történetének korszakai i. m. 96–97.

⁶⁰ KTÁL, F. P–1, op. 5, od. zb. 93, ark. 11.

⁶¹ Tokar Marian et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010 i. m. 160.

küszöbölni. 1962 márciusában megkezdődött a termelői kolhoz-szovhoz hivatalok létrehozása. Kárpátalján öt területi mezőgazdasági termelőszövetkezet jött létre. Megtörtént továbbá a pártszervezetek felosztása ipari és mezőgazdasági szervezetekre. Azonban ezek elhamarkodott és átgondolatlan intézkedések voltak. Bár ezt követően az agrárszektor területi elv alapján irányították, ez sem hozta meg a várt eredményeket.

1963. augusztus 14-én új közúti hidat avattak a Tiszán, Záhony és Csap között, ami megkönnyítette a közlekedést a két város és a két ország között.⁶²

Hruscsov belső reformjai nem álltak szilárd lábakon. A bürokráciának nem tetszett a folyamatos, pozícióikat fenyegető átszervezés. Sem a munkások, sem a parasztok nem jutottak hozzá a megígért jobb ellátáshoz, ami pedig Hruscsov legfőbb ígéretei közé tartozott. Az értelmiség pedig folyton a bürokratikus korlátozásokba ütközött.⁶³ Így a végén Hruscsov egyedül maradt. Reformjai a mezőgazdaságban, az iparfejlesztésben, a pártapparátusban vagy az oktatásban nem alkottak szerves egészet, és a hatalomból való 1964. október 14-i kibuktatásával végződtek. A sztálini rendszer szerkezete ugyan megingott, de új, működőképes berendezést nem sikerült kiépíteni. Ezért tűnhetett az elején a brezsnyevi restauráció a kaotikus állapotokból kivezető útnak.⁶⁴

11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés

Az 1950–1960-as években a szovjet vezetés Kárpátalját gyümölcsös- és szőlőskertekkel lepte el. Az UKP számos határozattervezetet küldött a területi végrehajtó bizottsághoz, hogy növelni kell a gyümölcsösök és szőlőültetvények területét, annak ellenére, hogy számos kolhoz- és járásvezető levélben is reagált, miszerint a tervek irreálisak, nem megvalósíthatók.⁶⁵ 1954-ben például 1 000 hektáron szőlőültetvényeket hoztak létre, majd hat éven belül összesen 10,1 ezer hektárra terjesztették ezt ki.⁶⁶ A gyümölcskertészet főként a Técsői és a Huszti járásban, a szőlészet pedig a Beregszászi, Nagyszőlősi, Munkácsi és Ungvári járásokban terjedt el. Kiemelkedően a nagymuzsalyi szőlészet teljesített.⁶⁷

⁶² Dupka Gy.: Autonómia-törekvések Kárpátalján i. m. 104.

⁶³ Krausz T.: Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országai i. m. 374–375.

⁶⁴ Krausz T.: A rövid XX. század i. m. 146.

⁶⁵ KTÁL, F. P–179, op. 1, od. zb. 2801, ark. 1–31.

⁶⁶ B., Шлена: Проблеми розвитку виноградарства Закарпаття. Ужгород 1971. 30.

⁶⁷ KTÁL, F. P–179, op. 1, od. zb. 87, ark. 33.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelképásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolválta 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolválta 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilekosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергразі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.